

VOIGT VILMOS

A CIRKUSZ VILÁGA

*Mit látnak és mit festenek meg a gyerekek
a cirkuszi előadásból?*

Ha a spontán vizuális kifejezést (rajzokat, festéseket stb.) az emberiség közkincsének tekintjük – mint ahogy az is – nem csodálkozhatunk, hogy már a kis gyermekek is gyakorolják ezt. Attól kezdve pedig, hogy az írást, rajzolást valahol tanítják nekik, e keretekben szerzett ismeretek sokban befolyásolják még a leginkább spontán művek jellemvonásait is. A papír, rajzlap, füzet más alkotásokat tesz lehetővé, mint a sima falfelület vagy a homok. Ezek anyagai, méretei más és más jellegűek. A karcolásra használt kavics más nyomot hagy a barlang szikláján, mint a toll, az írón, a színes ceruza, kréta, vízfesték vagy filctoll a papíron, legutóbb pedig a számítógépek „festés”-programjai a képernyőn. Ha pedig egy gyermek már gyakorolt a kifestő-füzetekben, esetleg ismeri képtárak festményeit, tud a fényképezésről, látott rajzfilmet és reklámokat a televízióban – szinte öntudatlanul is másképpen rajzol, fest, színez, komponál. Más lesz a perspektíva, más a kontúr, más a méret, más a mozgás ábrázolása. A színeket, az emberi arcot és testet a megismert vizuális konvenciók mentén ábrázolják, mások a „jó” és ismét mások a „rossz” szereplők e rajzokon.

A gyermekrajzok igazi fontosságát körülbelül egy évszázada fedezték fel a pedagógusok és a pszichológusok. (Szerencsére Magyarországon is, legtöbbször a „reformpedagógia” keretében.) Olyan helyeken, ahol a népoktatás (legalábbis elvben) általános volt, a „papír-ceruza-festék” is sokak számára már ismert volt. Mind a pszichológusok, mind a pedagógusok elsősorban fejlődés-lélektani és személyiségfejlesztési szempontból készítették és vizsgálták e rajzokat. A valóság megismerésének kibontakozása, a gyermekek pszichológiai fejlődése, és a családi és egyéb konfliktusok tükröződése voltak azok a kutatási témák, amelyek a gyermekrajz-kutatókat

*...érdemes is lenne
valahol összegyűjteni
ezeket...*

kiváltképpen érdekelték. Ezzel kapcsolatban érdekes és megszívlelendő következtetésekhez is eljutottak. Természetesen különbözik a rajztanítás során vagy éppen a gyermekpszichológusnál feladatként elkészített gyermekrajz, meg a spontán gyermekrajz (amelyet viszont jóval ritkábban tudunk egyáltalán valahol is megtalálni). Voltaképpen mindmáig folytatódik a gyermekek ilyen célú rajzoltatása. Noha nem végeztem tüzetes vizsgálatokat, a gyermekpszichológiai publikációk alapján az az érzésem, hogy Magyarország a gyermekrajz-készítés és -elemzés terén a közelmúltig nagy hatalom maradt. Inkább millió, mint százezer ilyen rajz készült, és noha ezek hatalmas hányadát azóta rég kidobták, azért pszichológusok, rajzpedagógusok birtokában még ma is sok-tíz-ezer ilyen rajz lehet. Érdeemes is lenne valahol összegyűjteni ezeket, hogy aztán igen sokféle szempontból lehessen vizsgálni a gyermekrajzokat. Minthogy csupán egy na-

Kazai Niki (8 éves, Budapest) rajza

gyobb szoba, némi bútor és egyetlen raktáros-őr kellene mindehhez – biztosra veszem, hogy ez az álom sem fog nálunk sohasem megvalósulni...

Sietek ehhez hozzátenni, hogy az ismert gyermekrajzok olyan kortól kezdve maradtak ránk, amikor a hagyományos cirkusz még nálunk is a társadalom ismert intézménye volt, és noha nem mindegyik gyerek jutott el sokszor az ilyen előadásokra – azért mindenki tudott róluk. Tudta, hogy ott gyönyörűen megfésült lovak, kutyusok és majmok mindenféle pompás szekerek elé fogva nyargalásznak körbe, hihetetlen magasságban repülnek a légtornászok, a furcsa bohócokon sokat lehet nevetni – és

hogy a cirkusz egészében egy színes, fantasztikus világ, ahol semmi sem látszik lehetetlennek. A gyermekrajzokon éppen az ilyen jellegzetességeket bemutatva jelennek meg a cirkuszi jelenetek.

Ám az utóbbi száz év a gyermekek számára is ezernyi vetélytársat kínált a cirkusszal, mint meghatározó élményforrással szemben: főként az újságok és a filmek, majd a televízió egy más, furcsa, „a lehetlent nem ismerő” világot testesítettek meg; a sport, legkivált a tömegkommunikáció mai találása, a győzelmi ünnepek, sőt a politikai élet megannyi megnyilvánulása (például választások idején) egyenesen a cirkusz elemeit emelte át a maga, a mindennapokhoz képest „másmilyen” és biztosra „elvárt” megnyilvánulásai közé. A fantasztikus és szórakoztató irodalom immár nem a kackiás bajszú orosz-lánszelídítőt állítja elénk, ha a bátorság kihívását kívánja érzékelteni. Ha ma egy gyerek a vágyvilágot, a természeti törvényeket egy pillanatra felfüggesztő jelenetet szeretne ábrázolni, már nem a zsonglőrt, hanem Harry Pottert, Maradonát vagy egy úrrakétát rajzol elénk. A cirkuszi jelenetek ábrázolása egyre inkább háttérbe szorult a gyermekrajz-készítetők eszmekörében is. Egyre ritkább, hogy rajzórán az legyen a tanár által sugalmazott feladat: „rajzolj cirkuszt!” A nevelő nyilván attól is tart, hogy a mai gyermekek egyre ritkábban jutnak el hagyományos cirkuszi előadásra.

Magam nem a cirkusz-ábrázolásokat kerestem a gyermekrajzok témái között, hanem általában érdekelt valóság és fikció összefüggése a gyermekrajzokban – valamint a szubnormális és a hipernormális világának megjelenítése a cirkuszban. Mondjuk például a kijevei iskolások rajzversenyén valamilyen társadalmi évforduló alkalmával. Vagy „kedvenc időtöltéseim”, „hétvége a család körében” és ehhez hasonló szabad témájú rajzos beszámolók között. Még három-négy évtizeddel ezelőtt is szinte minden ilyesféle „meghatározatlan témájú” gyermekrajz-gyűjteményben ott voltak a cirkusz-ábrázolások. Ám ezek számaránya egyenesen csökkent: és mára igazi ritkaság a cirkuszt bemutató spontán gyermekrajz. Úgy veszem észre, a gyermekpszichológusok sem gyakran kérnek vagy javasolnak ilyen rajzokat, nyilván abból indulva ki, hogy a cirkusz a múlté, a mai gyermekeket ez nem érdekli, és ők nem is láttak ilyen előadásokat.

A mai cirkuszt ábrázoló gyermekrajzok elemzésre készülve elég sok (a közelmúltból származó és magyar) gyermekrajz-vizsgáló, főként gyer-

...*valóság és fikció*
összefüggése
a gyermekrajzokban...

meklélektani kiadványt néztem át – szinte eredménytelenül. Ezekben sok minderről rajzolnak a gyerekek – ám a cirkuszról nem. Már azt hittem, nem is tudok témámról beszélni a mai magyar gyermekrajzok alapján, amikor Orlóczy Edit – a *Magyar Cirkusztörténeti és -elméleti Kutató Alapítvány (McTEKA)* kuratóriumának elnöke – meg nem mutatta nekem azt a tucatnyi vízfestményt, amelyek 2000 márciusában a Fővárosi Nagycirkusz folyosóján, mintegy kis kiállításon szerepeltek. Ezeket a rajzokat a Fővárosi Nagycirkuszhoz közeli budapesti iskolába járó 7-11 éves tanulók készítették. Később kiderült, hogy ezek egy jóval nagyobb gyűjteményből szerencsés véletlen révén maradtak meg.

*...mára igazi ritkaság
a cirkuszt bemutató
spontán gyermekrajz...*

2000 koratavasán a budapesti Fővárosi Nagycirkusz írt ki egy országos gyermekrajz-pályázatot, amelyek cirkuszi előadást kelljen, hogy ábrázoljanak. A felhívást az egész ország iskolái számára meghirdették, oly módon, hogy a gyerekek valódi, általuk meglátogatott cirkuszi előadást idézzenek fel. A Nagycirkuszhoz érkezett rajzok közül mintegy 150-et a cirkusz folyosóján – mintegy három hónapig – ki is állították, úgy, hogy esténként a bejövő közönség ezt láthassa is. A kiállítás nem volt sikertelen, egy idő múlva mégis leszedték a rajzokat – és valószínűleg kidobták. Szerencsére Orlóczy Edit a leszedés idején összeszedte a most általam látott néhány rajzot. Ezek sok szempontból „nem reprezentatívak” (például csak néhány budapesti iskola rajzai maradtak meg). Érdeklődő tanár és tanulók kellett ahhoz, hogy a rajzokat el is készíttessék. Nyilvánvalóan ezek közül a legjobbak jutottak el a Budapesti Nagycirkuszba. A szerencsésen ránk maradt néhány rajz sok szempontból kevés ahhoz, hogy elemzésüket elvégezhessek.

(Csak zárójelben jegyezzük meg, hogy – a gyermekrajzok „sikerén” felbuzdulva – a következő évben a háztartási szereket gyártó német Henkel cég egy hasonló témájú pályázatot hirdetett meg, amelyben Henkel-ragasztóval mintegy kollázs-szerűen lehetett ábrázolni a cirkuszi előadásokat. Azonban ennek beérkezett anyagáról és annak sorsáról magam nem tudok többet.)

Az általam látott képek vagy a szabályos rajzlapra (21-szer 29 cm), vagy majd kétszer ekkora rajzlapra (30-szor 42 cm) készültek, néhány lap ezekhez képest kisebb. Némi spontaneitásra vall, hogy a festmények nem

pontosan azonos méretűek. A gyermekrajzok ismerői számára nem újdonság, hogy a „kép nagyság” és az ábrázolt jelenet „bonyolultsága” nem foglalható valamilyen automatikus aránypárba. Kisebb felületen többalakos jelenet, nagyobb felületen egyetlen portré is megjelenhet.

A színes képek technikája a megszokott vízfesték volt, amelyen belül alkalmaztak más technikát (pl. filctoll) is. A rajzlapok hátuljára a gyerekek (vagy mások) felírták a pályázók nevét. Néhányan magát a festményt is szignálták, vagy felírták nevüket rá. (Ezeket alább idézőjelben említem.) Ez a megoldás az egyes iskolai osztályok esetében gyakoribb, ám ennek különösebb okát nem találtam. A nevekkal kapcsolatban sem vettem észre valami különösét. (Az alábbi bemutatás az iskolai osztályok, ezen belül a vezetéknevek sorrendjében történik.)

1. „Géczi Dalma 2B” A rajz bal alsó sarkában van a név. – Munkácsy Mihály Általános Iskola. Filctoll.

Ez egy rajzlap méretű fekvő kép, tulajdonképpen 8 tornásszal/légtornásszal a sárga porondon, a közönség egy szeletét szemből látjuk, 5 sorban kb. 65 nézővel. Ezek inkább gyerekeknek, mint felnőtteknek tűnnek. Hajviseletük alapján közülük legalább 22 lány vagy nő.

Majdnem ennyi pedig fiú. Mindenki széles szájjal nevet.

2. Kazai Niki 3B – Munkácsy Mihály Általános Iskola. Vízfesték.

Kétszeres rajzlap méretű álló kép, egy szemben álló bohóc, sokféle színű nagykockás ruhában, piros hajjal, fehérre festett arccal. Még a bohócok jellegzetes, függőlegesen csorgó szemfestését is bemutatja.

3. Horváth Renáta 3B – Munkácsy Mihály Általános Iskola. Vízfesték, filctollal kiegészítve.

Kétszeres rajzlap méretű álló kép, két, egymáshoz képest kontrasztosan színezett ruhás bohóc jelenete. A baloldali figura éppen orrba vágja a másikat. A kesztyűjén levő furcsa fekete rajz valószínűleg a ruha jól láthatóvá tett foltja.

4. „Jávori Tibor 3C” golyóstollal a kép bal alsó sarkában. Főként filctollal kiegészített vízfesték. – Iskola nincs feltüntetve.

Fekvő rajzlapon a sárgás-pirosas porondon balra egy állványon álló bohóc, tarka ruhában, bohóc-cipővel, piros hajjal. Jobbra egy félig emelt állványon fekvő férfi, valószínűleg „fakír”, alatta felemelkedő barna kígyó, kiöltött kettős vörös nyelvvel. Emellett barna kosár, ebből jöhetett elő a kí-

*...mindenki
széles szájjal
nevet...*

gyó. A cirkusz tarka (kék, zöld, sárga, narancs, rózsaszín) mellvédje mögött a közönség, $2 + 3 + 2 + 1 + 1 = 9$ fő, közülük a jobb szélső talán nő, középen $2 + 1$ kisebb alak, valószínűleg gyerekek. Felettük két légtornász figura, további, szintén légtornához való szerekkel. Felül hét színes (sárga, lila) reflektor. A lap két szélén egy-egy zöld sáv, mintegy oda fércelve. (Nem értem, hogy ez mit ábrázol.)

5. „Horváth Rita 4B” Tollal, nyomtatott betűkkel a kép jobb alsó sarkán. – Zuglói Hajós Alfréd Általános Iskola. Vízfesték.

Fekvő rajzlapon a zöld porondon két bohóc, felettük két légtornász. Mögöttük a néhány tagú cirkuszi zenekar. Balra több, jobbra 2-3 sorban $26 + 27$ tagú közönség, néhány felnőtt, inkább gyerekek, többen széles szájjal nevetnek.

6. „Kocsor Lili 4B” Nyomtatott betűkkel, színes ceruzával a kép bal szegélyének közepén. – Munkácsy Mihály Általános Iskola. Vízfesték.

Kétszeres rajzlap méretű álló kép, szemben egy zsonglőrködő bohóc, zöld kalapban, kétoldalt dús bohóchajjal, rövid nadrágban, lila bohóc-cipőben. Arca, szeme, szája, orra fehérrel, illetve pirossal kifestve. A kép elő-

terében, nekünk háttal, a közönség négy tagja figyel, közülük az egyik okkerszínű hajú copfos lány.

7. „Kratochwill Fruzsina 4B” a kép alsó szegélyén, a bal oldalon. – Munkácsy Mihály Általános Iskola. (A név a hátoldalon: Kratochwill Fruzsina.) Vízfesték.

Kétszeres rajzlap méretű álló kép, szemben egy bohóc-sipkás, ormótlan cipős bohóc, sárga reflektorfényben. Két oldalán szemben ülő közönség $6 + 2 + 4$ fő, valószínűleg gyerek, többségük lány, felük szélesre húzott szájjal.

8. „Sz. Balázs” ceruzával a kép jobb alsó sarkán. Szabó Balázs 4B – Arany János Általános Iskola. Vízfesték.

Fekvő rajzlapon sűrű elefánt megy balra a sárga

Horváth Renáta (8 éves, Budapest) rajza

Jávori Tibor (8 éves, Budapest) rajza

porondon, hátán sárga takaró. E fölött, szemben talán a porondra való bejárat. Kétoldalt, barna mellvéd mögött sötétkék háttérben a közönség csak (elég összevissza elhelyezett) színes pontokkal jelezve.

9. Takács Árpád 4B – Zuglói Hajós Alfréd Általános Iskola. Vízfesték.

Fekvő rajzlapon piros porondon balra haladó két egyensúlyozó-művész. Elöl kék rövid nadrágos férfi, ormótlan barna cipőben, piros bohóc-orr, fején egy rudat egyensúlyoz, annak végén szürke, lapátszerű lap. Mögötte citromsárga hajú és szoknyájú, valószínűleg nő, hasonlóan ormótlan lila cipőben. Nála nincs tárgy. Deréktól felfelé a ruhák nincsenek jelezve. A porond piros mellvédjén túl, kifestetlen háttérben kb. 45 főnyi közönség. Alakjuk igen kicsiny, fejük kifestetlen kis körrel jelölve, ruháik narancs, sárga, kék, piros, lila színűek, hajuk sárga vagy barna.

10. Baliga Judit 6A – Arany János Általános Iskola. A CIRKUSZ VILÁGA címmel. (Ez az egyetlen rajz, amelynek címet adtak. Dolgozatom címét innen vettem.) Vízfesték. A rajzoló különböző helyeken arany és ezüst fémfestékkel is dolgozott.

Fekvő rajzlapon a szürke porondon elől két kifestett bohóc színkontasztos ruhában, a baloldali virággal (vagy vízzel) lelöki a másik kalapját. Tőlük felfelé, balra szürke tacsókutyá, előtte égő tűzkarika. Ettől jobbra állvány egy lábon álló szürke elefánttal, aki ormányából vizet fúj. E mögött és ettől jobbra fent a piros bejáratú függőnyt széthúzva egy bajszos, török fejedős férfi néz be. Ettől jobbra hintázó légtornász. A porond mell-

Kocsor Lili (9 éves, Budapest) rajza

védjén 5, változóan többszínű, 7-ágú csillagdíszek. Három reflektor fénye is látható, de a közönség nem.

11. Balog Ildikó 6B – Munkácsy Mihály Általános Iskola. Vízfesték.

Kétszeres álló rajzlapon felülről lefelé három színből (kék, okker, vörös) álló háttér előtt zölddel díszített piros állványon ülő két kék elefánt, összefont ormányukon sárgaruhás, okkerszínű hajú táncosnő spiccel. A képen a közönség vagy a cirkusz többi része nem látható.

12. Bódi Andi 6B – Munkácsy Mihály Általános Iskola. Vízfesték.

Kétszeres álló rajzlapon sárga porondon színes ruhás, piros hajú, sárgára festett arcú bohóc, bal kezében piros labda (?), rajta ötágú sárga csillag. Balra mögötte jóval kisebb zöldruhás, két kezét magasba emelő figura, valószínűleg szintén bohóc. Kék háttérben két sorban 5 + 6 néző, többségük szőke hajú

lány (vagy nő), többségük széles szájjal mosolyog.

13. Sárdi Bence 6/? – Munkácsy Mihály Általános Iskola. Vízfesték.

Kétszeres, ám félszélességű rajzlapon kék alapon az egész lapot betöltő bohóc, magasra emelt két karjában kendő (?). Jobb oldalán mögötte jóval kisebb alak felsőteste látható, aki valamilyen eszközzel (?) közeledik (?) a bohóchoz. A közönség a bohóc lábai magasságában sok barna körrel van jelezve.

14. Név vagy iskola nincs jelezve. Vízfesték.

Egyszeres, a szokásosnál hosszabbra vágott, fekvő lapon kék alapon sárgával csíkozott porondon nagy fekete ruhás bohóc (?), előtte fiatal lány két karján karikákat pörget. A barna háttérben négy sorban 10 + 11 tagú közönség, fehér vagy rózsaszín arccal, szőkének tekintett zöld és fekete hajjal, valamivel több lány (vagy nő), többségük széles szájjal nevet.

Ilyen kevés számú rajzból csak néhány következtetést tudunk levonni, másokat viszont nem. (Köszönöm cirkuszkutató kollégáim felvilágosító megjegyzéseit, és doktorandus egyetemi hallgatóim segítségét a képek egyes elemeinek értelmezése során. Megjegyzéseikből is kiderült, hogy

„mi”, a „tudós elemzők” gyakran a rajzok fontos részeit észre sem vesszük, vagy másként értelmezzük. A gyermekrajzok értelmezése általában is akkor szerencsés, ha valódi csoportmunka során történik. Igaz, még ez sem garancia arra, hogy nem vagyunk figyelmetlenek vagy nem tévedünk magyarázataink során.)

Azt például nem tudtuk érzékelni, pontosan milyen cirkuszi előadást láthattak a rajzoló gyerekek, és abból miért éppen e jeleneteket ábrázolták? Volt-e itt „tanári útbaigazítás”, akár a témát („rajzjátok le a bohócot!”), akár a technikát és kompozíciót illetően („vigyázzatok a pontos színekre! Ne felejtsetek ki a közönséget!”).

A megmaradt rajzok jó színvonalúak, élénkek, jól használják a színeket, az emberi test arányai elfogadhatók – mindez azzal függ össze, milyen jellegű és minőségű korábbi rajzoktatásban részesültek a gyerekek. Hogy ehhez képest milyen sajátos vonások láthatók e cirkusz-ábrázolásokon – nem tudom megállapítani. Becslésem szerint egy munkaóra (akár egy rajzóra) alatt a legbonyolultabb ilyen alkotás is elkészíthető volt, azaz még nem vált unalmassá a feladat. A vízfestékek vagy filctollak használatakor akár 8-10 színt is használhattak, általában alapszínként, vagyis nem keverték ki átmeneti színeket. Ezek felhasználása és kiválasztása is már meglevő, begyakorolt rajztechnikát tükröz.

Egyébként nem újdonság, hogy a spontán gyermekrajzok érdekesek, talá-

Szabó Balázs (9 éves, Budapest) rajza

Kratochwill Fruzsina (9 éves, Budapest) rajza

lók, dinamikusak – a gyerekek különböző szintű rajzkészségét is figyelembe véve.

A használt színek dinamikáját „ösztönösen” érzik a gyerekek. (Akár az európai középkori templomi festészetben, vagy az impresszionista festészetben, amely nem a pontos színmegfelelést, hanem a színek evokatív funkcióját helyezi előtérbe.) Ezért is tűntetem fel a képek leírásában a nagyobb felületek színeit. Érdekes, hogy a háttér vagy a porond színei hol realisztikusak, hol tetszés szerinti. A cirkusz varázslatos, nem mindennapi színvilágát észrevették és szinte automatikusan ábrázolják is. Feltűnő, hogy a reflektorok fénykévéjét többen is megfestették.

Milyen általános tanulságok vonhatók le a képek szemlélése után?

A gyerekek „szívesen” rajzolták e jeleneteket, vagy arra törekedtek, hogy egy-egy motívum erőteljesen hasson, vagy komplex képre törekedtek. Nyilván a cirkuszi tematika miatt is igen sok a kontrasztba állított szín. Ezeket (pl. az artisták ruháin) felismerik a gyerekek, és ahol erre módjuk nyílik, vissza is adják rajzaikon, egészen a részletekig menően.

Feltűnő, milyen jó megfigyelők a gyerekek. A cipők, ruhák, kalapok apró vonásait is megpróbálják ábrázolni, és ezen a téren igen ötletesek. Szinte lehetetlen nem gondolni arra, hogy például az elefánt vagy a bohóc ábrázolásakor nem használtak-e valamilyen más, ilyesmit ábrázoló képet – vagyis hogy egyszeri látásra ennyi apró, jól ábrázolható részletet csakugyan észrevettek-e? Elefántok, bohócok ugyanis a gyerekek más vizuális élményforrásai között is megtalálhatók: kifestőkönyvekben, akár a *Babar*-sorozatban is. (Egyébként, ha bármilyen más vizuális minták nyomán rajzolják a cirkuszt – ez ugyanolyan fontos, mintha csak a látottakat mutatnák be. Ám ezt a körülményt jó lenne pontosan ismerni.)

Mint hogy az egész ország területén bármilyen cirkuszi előadást láthatnak a gyerekek, furcsa jelenetek is rákerülhettek a rajzlapra. Ám mivel csak budapesti rajzok maradtak ránk, tudjuk például azt, hogy ez időben sem fakír, sem kígyóbűvölő nem szerepelt a Nagycirkuszban. Hogy a 4. rajz készítője ezt a motívumot honnan vette – nem tudjuk.

Ami a valódi cirkuszi előadások „számainak” megoszlását illeti, ebben az időben a valóságban az artisták a számok 32%-ában, az állatok a számok 21%-ában, a bohócok a számok 18%-ában szerepeltek, a maradék 31% „egyéb számokat” képvisel. Érdekes, hogy a cirkuszokról szóló képeskönyvek és hasonló kiadványok képanyaga nagyjából ugyanezt a százalékos megoszlást tükrözi.

A budapesti Nagycirkuszba elküldött 150 gyermekrajz esetében már érdekes lett volna megfigyelni, vajon ugyanezek a tematikus csoportok milyen megoszlást mutatnak? A most látható 14 rajz azonban túl kevés ahhoz, hogy ilyen arányokat értelmezhesünk. Érdekes azonban, hogy a valódi cirkuszi előadásoktól eltérően, több rajzon is a különböző számokat egymás mellett, egyidejűen rajzoltak.

Nem véletlen a bohócok (vagy ennek tekinthető alakok) kiemelkedő arányú szerepeltetése. Érdekes, hogy a háttérben milyen sok a légtornász,

Baliga Judit (11 éves, Budapest) rajza

akik azonban a furcsa pózokban, legtöbbször fejjel lefelé, mintegy pillanatszerűen láthatók. Az idomított állatok csoportmunkája nem látszik. (Talán nem is láttak ilyen számot.)

Ami az állatokat illeti, itt az elefánt volt a legnépszerűbb téma. Az ábrázolás valóban a cirkuszban a Barnum cirkusza óta megszokott (egy- vagy két-elefántos) mutatványokat ábrázolja. Ám ahhoz összesen kevés gyermekrajzunk van, hogy válaszoljunk arra a kérdésre: miért ilyen népszerű éppen ez az állat, miért maradt ki a többi a rajzokról?

Tanulságos, milyen sok esetben látható a porond mögött a mellvéd, majd a sorokban ülő közönség. Minthogy ezek a rajzon kis alakok, a hajviseletből lehet következtetni nembeli és korbeli megoszlásukra. Noha az egyszerű alakok inkább gyermekekre hasonlítanak, azért egy-egy bajusz sejteti, a rajzoló a felnőttekre is gondoltak. A közönséget nem individualizálják. A közönség egyes tagjai között nincs interakció. A közönség esetében általában feltüntetik a tetszést, amit a széthúzott (nevető) szájjal fejeznek ki. Ám nem láttam a rajzon tapsoló embereket, és azt a kikiabálást-bekiabálást sem, amelyet pedig a régi cirkusz alkalmazott a közönség

bevonására. Ezt persze egy rajzlapon nehéz is lett volna ábrázolni.

A cirkusz építménye, a sátorszerű tető, a bejárat, a zenekar, a porond szélén levő mellvéd mind-mind elég jól van bemutatva, talán még a valósághoz képest is színesebb, nagyobb dekorációkkal. Ha elsősorban nem is erre figyeltek a gyerekek, azért e részleteket is elég jól megjegyezték, és ha ábrázolják őket, nem tévednek.

Természetesen azt nem várhatjuk el az iskolásoktól, hogy az egyes számok technikai nehézségeit, újdonságát vagy más, régebbi cirkuszi megoldásokra való utalásait észrevegyék, és ezek figyelembevételével vagy arányában mutas-

Bódi Andi (11 éves, Budapest) rajza

sák be a látott cirkuszi előadás „csúcspontjait”. Egy sokszereplős légtornászcsoporthoz munkájukat egyébként a felnőtt nézők közül is csak kevesen tudják egyszerre felfogni, és meglátni, azonos pillanatban mi minden történik a porondon. A gyermekek rajzain is sikeresebbek, pontosabbak a statikusabb jelenetek, főként, ha kevés szereplővel dolgoznak.

Végző tanulságként egy nem meglepő következtetést tennék. Érdemes elvinni a gyerekeket a jó cirkuszi előadásra, nem is egyszer! És érdemes erről rajzoltatni is őket. Ugyanis ezt általában szívesen csinálják. Manapság, amikor a videókkal meg mobiltelefonokkal szoktak vizuális élményeket rögzíteni az emberek – amikor is semmit sem csinálnak, sokszor még arra sem emlékeznek, mit is vettek fel – igazán üdítő, ha valaki valamit megnéz, megfigyel, és azt kreatív módon (például rajzban) fel is tudja idézni. Persze, ehhez az olyan élmény kell, amit valaki szívesen néz meg. A gyerekek még mindig jobban látják a cirkuszi pónit meg az oroszlánszelídítőt, mint a gyorsasági motorverseny elszáguldó porfelhőit.

...nem láttam
a rajzon
tapsoló embereket...

Két olyan jellegzetesre nem találtam példát, amit pedig más gyermekrajzok (közte cirkuszt ábrázoló rajzok) esetében ismerünk. Nem jelent meg a *hiperbolizáció* (azaz a valóság eltúlzása). Nincs egyetlen kisujjával kapaszkodó légtornász, nincs száz tányért dobáló zsonglőr. Nincs a képeken *interiorizáció* sem (amikor is az egyén, jelen esetben a gyerek) saját magát is bevonja az eseményekbe: például őt lövik ki az ágyúból, vagy éppen ő lök ki valakit az ágyúból. Persze, meglehet, hogy a képen látható sztoikus, és a tüzes karika előtt kényelmesen ücsörgő spániel a rajzoló saját kutyája. Vagy egy másik rajzoló esetleg maga is épp úgy tud spiccelni, mint a két elefánt ormányán a kis táncosnő. Több rajz esetében természetesen az interiorizációra is több példát fedezhetnénk fel.

Sajnos, nem volt annyi rajzunk, hogy korcsoportok, vagy lányok/fiúk között különbségeket keressünk.

Jól érzékelhető e képeken a „cirkuszi tér” sajátyszerűségének bemutatása. Ez ugyanis a látványosságok egy évezredeken át kifejlődött, sajátos változata: „körszínház”, ahol a nézők körbeülik az eseményeket, amelyek tehát a „mi körünkben” zajlanak le, mint ahogy ez már az ókori arénákban is így volt. A közönség nemcsak az eseményeket látja, hanem az an-

nak „túloldalán” levő közönséget is. Ezt a gyerekrajzok pontosan érzékelik – hogy mennyire tudatosan, akkor tudnánk megítélni, ha a gyerekek lerajzolták volna színházi vagy filmszínházi élményeiket is, ahol pedig más a közönség elhelyezkedése.

Ami végül a „cirkusz lelkének” vagy a „cirkusz filozófiájának” megjele-
nitését illeti, ezzel valódi, felnőtt művészek is sokszor (csak) viaskodtak. Nem is mindig maradandó eredménnyel. A gyerekek e tucatnyi rajzában nem hiszem, hogy rögtön így kellene néhány kompozíciós, aránybeli vagy a perspektívára mutató vonást magyarázni. Annyi viszont jól látható,

hogy a rajzok színesek, sőt tarkák – nyüzsgők és sokfélék. Ez meg is felel a cirkusztól kialakított általános képnek, amely a mindennapi valóság helyébe egy csillogó és lehetetlent nem ismerő világot tár elénk.

Az ábrázolások vidámnak tekinthetők, és a képek zöme biztosan nem szomorú. Itt már a cirkusz „felszíni” vagy „mély” értelmezését illető köz-
helyek felidézésével (amelyek szerint a mozgalmas, látványos és hatásos, sok embert felvonultató, a természeti törvényeket felülíró cirkuszi világ ontológiája voltaképpen tragikus, az egyén elmagányosodását és a cselekvés reménytelenségét fejezi ki) az egyes elemzők biz-

tosan más és más képeket másként fognának fel vagy értelmeznének, tekintenének jellemzőnek. Magam azonban még az egyáltalános nagy rajzokban sem vettem észre ezt a vonást. Igaz – ilyen megállapításhoz (vagy tagadásukhoz) sokkal több rajzra lett volna szükségünk.

Összegezeként azt mondhatom, még egy ilyen kicsiny mintavétel is bizonyítja, ma (vagy legalábbis a közelmúltban) még a gyerekek „otthon voltak” a cirkuszban, sok mindent észrevettek, és minthogy ábrázolták is – meg is látták e jelenségeket.

A magyar kultúra értékeinek megőrzése szempontjából pedig azt a „nemzetboldogító” javaslatomat is ide merem írni: továbbra is lehetővé kellene tenni a gyerekek számára, hogy eljussanak valódi cirkuszba! Nem csupán (ha ugyan ilyen méregdrága előadásokra elviszik őket) a most egyre divatosabb látványparádéokra, amit „új cirkusznak” szoktak nevezni.

Dolgozatom közvetlen célkitűzése azonban mégiscsak az volt, hogy felhívjam a figyelmet arra, milyen tanulságos is az ilyen rajzok vizsgálata, mind a gyerekek, mind a cirkusz jobb megértése szempontjából.

*...a „cirkuszi tér”
sajátságosságának
bemutatása...*